

اگر چوں من شوی روشن بچھے توئی شمعے کہ افزو ز شمعے
 وگر بر من نشیند از تو داسغ تو آں دودے کہ زاید از چرانغ
 ز بار تلخ نیند و خواری شاخ ز شمعِ مردہ کے روشن شود کاخ
 ترا میگویم این پند دل اندوز کہ دارم بہر تو سوزِ جگر سوز
 توئی چوں مردم چشم زقتدیر بچشمِ مردی این سر مہر پندیر
 اگر زین تو تیار روشن کنی چشم بہ بنیش باز دانی گوسہ از نیم
 وگر زین روشنے بے نور اسنے من آن خوشتن کردم تو داسنے

در اختتام این سواد پر آبِ زندگانی کہ با جراتے دولرانی

و خضر خان است خصصاً اللہ علیہم اجمعین

بحدیث کہ از خونِ اتھی بیاباں آمد این منشورِ شاہی
 بقدرِ پارسا ماہ و چند روزے فروزاں شد چنین گیتی فردزے
 درو کرد آسماں گنجینہ صرف کہ عمرے گرد کردش حرفِ بر حرف
 بنجِ این مستاعِ دیر حاصل عطاردِ رازیان داد و مراد
 گر کاہ دینغ از ہر دینغش دریں شد خربجِ یکیک بیدینغش

۱۔ بونے شمعے ساع ۲۔ بونے دودے ساع = توئی دودے ساسا ساج ساع آب ساع = توں دودے ساع

۳۔ عمرے جگر سوز ساع ۴۔ در اختتام کتاب اللہ ادبیات ساع = در ختم کتاب ساع ۱۱۔ گوہر فردزے ساع

۱۲۔ صرف ساع آب ساع = خراج ساج ساع

نہ زانگہ رنگہ ہائے کسنگی
 گم ہائے بناب از نور جاسویہ
 چو ز املائے رقم سنجان تقدیر
 عروسے شد بمالش مایہ عشق
 رقم بسیار در سودا فروشد
 تو گوئی صورت یوسف دریں رو
 زہر لببت کہ گاہ گش خراسے
 درینوقت اربخیستہ و امان از گل
 ہم ایخیلی و محسنوں گروشد
 اگر اول بود غیظینوشش راجوش
 و گرا زورت و گلشن کنی یاد
 تو ایس و یانگہ ز انصاف بنیش
 دریں گیتی بشادی و نژندے
 بہر حرفش دروں وہ نامہ شوق
 مرقع سخن مسبری تی چو فردوس

گرفت از پر تو فور شید رنگی
 کز اس رنگ آورد یا قوت فور شید
 ق نثارش یافت اس فرخندہ تجرید
 ز سر تا پاسے در پیرایہ عشق
 کہ زلف آرائے اس فور شید روشد
 ز نون و صداد کردہ چشم دا برد
 شود از غمزہ بر صدویں راسے
 از آں عذرا بریں عذرا نند دل
 ہم از شیرین و خسر و قشتہ نوشد
 نشد حاصل زہمن نوشش اس نوش
 ہم از حسن سخن اُفتاد بنیاد
 کہ فرض است آفریش ز آفریش
 کے کم خواند زیناں در دمندے
 بہر لفظش نہاں صد عالم ذوق
 و قایق جمع چوں بریس در قوس

۵۔ نطن آرائے ب ۶۔ سورہ یوسف س ۱۰۰ تا ۱۰۳ ج ۱۔ صورت یوسف ج ۸۔ گش خراسے س ۱۰۰

ج ۱۰۰ تا ۱۰۳ ج ۱۔ عیظینوش ج ۱۰۰ ایضاً نوش بن نوش ج ۱۱۔ افتاد بنیاد ج ۱۰۰

۱۲۔ اس زیناں ایضاً و گرفت بیابی زاویش س ۱۰۰۔

جمال آراست این ماه دل افروز
 مویخ چون شمار سال و سکه کرد
 و گرتایخ بکشایند ز آبج
 و گرداننده پر بدیت چند است
 بصد خوبی نشانند در دل و جان
 چو بر بالا کشد این پرده را کس
 پس از خون شهیدان پرانده
 اگر بر راستی خواهی گوا خواست
 و گر زیر و زبر گردند همه
 ۱۰ درین میمون سواد خصمه خانی
 چو خصم افکنم اندر چشمه باهی
 چرا حشائے مشاقان شب خیزند
 نه دود است اینک بیرون آمد از نی
 منزد کین شعله گرد و گیتی افروز
 ۱۱ اگر چه نشند را آبی دهد خوش
 ز ذوالقعدة دوم حرف و سیوم روز
 عطار و بر سر ذوالقعدة سحر کرد
 ز هجرت پانزده گیسو بند و بفسد
 ق درین نامه که از عشق ارجمند است
 غم خوب دورانی خضر حناں
 چهار الف است و دوست اینقدر پس
 نوشتم سه صد و زان پس و ده و نه
 شهیدانیک گواهی میدهد است
 چهار الف است و پانصد بانه و ده
 ز گلک افشاندم آب زندگانی
 نفتم آب حسیان در سیاهی
 خراشیدم بزوک خامه تیرنه
 که خون سوخت ز ادا از برش
 که از دود و آتش دارد این سوز
 زند و در حشر من هستی هم آتش

۱- ذی القعدة جماع = ذوالقعدة جماع ایضا ششم روز است جماع = سوم روز است جماع

۲- بیت انبساط جماع جماع = پرانده جماع حاشیه = شده افروز - نه ده اذان روز است

۱۴- دود پر آتش است -

بدل پنج آرد و در سینه زہت
 بشاد و بسا و ہد و نغمہ یاری
 بے خواراں و ہد و اروسے مستی
 جگر با بر سب آتش نشاند
 نہی آتش فشاں و یابہ دور
 شکر پروردہ خوزستانی از نماز
 مفرح شربتے کاری چو در پیش
 شود بیدار عشق و عقل در خواب
 فرودہ دل نیسا ز اندیش کرد
 ۱۰ دروجان و دلی منزل کند
 مرا گرچہ دریں گفتار دل دزد
 نیم با اینمہ زین گفت و گوشاد
 بسرشد نوبت شمس و جوانی
 شد از من روزگار ترقمی دور
 ۱۱ بروں شد ماہی امیدم ازشت

جد را مرہم و جہاں را چواحت
 کند ہنگام غمبا غلکاری
 بخونخواراں صلائے بت پرستی
 نیک بر رختہ و لافشا ند
 کزد ہم بادہ و ہم خون تو اں خورد
 کہ خواند سوئے خود جانزاہ آواز
 شود از ہمیش خوردن تشنگی بیش
 ہوس مستقی و اندیشہ سیراب
 نیازی را نیسا زش بیش کرد
 چو فرزندے کہ یا بندش بصد خہت
 بہر حرفے سزد صد گنج زر سزد
 کہ ہنگام پریدن نیست زین باد
 نماذ آسے بچوئے زندگانی
 بدل کرد آساں مشکم بکا فور
 بنا در حشا ہفتاد و پویست

۳- بت پرستی ساسا ساج جمع صعا = شب پرستی ع ۶- جانے با و از صعا

۹- نیازے بیش ساج ۱۰- دروں جان و دل ساسا ساج جمع جاب = دروجان و دوسے ع

۱۱- بہر حرفے سزد ب -

فرغ از رے و تاب از تن تھی گشت
 خزاں در باغ ہستی غارت آورد
 غرض را در خستہ نیند ماند عقد سے
 بزنگ آورد رے آئینہ ہوش
 • صدف را ہر زو بہائے خنداں
 نوید باد و چنگم ز مہر باب
 متاع عیش را بازار بھکت
 سے سرے خاں ماں ماند بر جانے
 دوزاں ضعف خود کرد نہ معلوم
 ۱۰ وریں ہنگام کا مد گا و آئم
 چ جائے آنت وہ کیں نفس خود کام
 برغت بستہ دل در ہرزہ چنہ
 گے یار جو اتان غنڈل گوئے
 گے باوی و آرام در سر از گت
 ۱۱ ہمیشہ بازخ بود است کارم

چراغ دیدہ را روغن تھی گشت
 سخن پژمردہ گشت و ارجواں زرد
 نماذ از آرزو در سینہ نقد سے
 سخن را راہ می نہ بد بخود گوش
 تزلزل یافت گوہر ہائے ونداں
 • صلا گت از براورد خواندہ خواب
 تثار اکلید کار بھکت
 تو اں از دست رفت و پیش از پائے
 شدند آئینہ ہائے آہنیں موم
 ق کہ در جبین آید کار با نم
 مند بنیاد ہائے تا سر انجام
 نہ شرم از خویش دنیے بیم از خداوند
 گے در بند طفلان نکور و سے
 گے گویم نہ ازم در جہاں جفت
 سراسر در رخ شد روزگارم

۳- بر خزانہ سٹا = بر خزینہ حجاب ایضاً در کیہ نقدی سٹا ح ح ح = در سینہ نقدی سٹا ح

۱۰- در جبین آید سٹا ح = در جبین آمد سٹا ح ح ح -

نہ از ذیلِ غایتِ مایہِ چشم
 ہمہ جا بودم از بختِ پر اُمید
 بہر کفِ جائے کر دم با ہمیں وار
 ولے با این فریبِ کشتہ مفرو
 نہ انم چون بجا آرد سنہ ایم
 بریں بس نیست دیگر خلقِ ناداں
 مرا خود دوزخِ کردہ فنِ زشت
 بے از من غزل جوید و گریست
 نہ در غفلتِ حایتِ مایہِ چشم
 عطارِ دوار ہمزائے خورشید
 زبردستِ زبردستانِ نگین وار
 بہ آساں چوں تو انم کرو نش دور
 فرامش کاریِ شکرِ خدا ایم
 بہ تخیس دادنم دارند شاداں
 و گرايشاں ہم سازند انگشت
 فشاندم بر آتشِ روغنِ زیت
 حدیثِ من بہاں ماند کہ روزے

حکایت

یکے را خانہ بود آتش گرفتہ
 دواں با چشمِ گریان و دلِ ریش
 برو گزشت ناگہ ابلے منت
 بدو گفت ایکہ آتش میکشے تند
 دلش را شعلہ ناخوش گرفتہ
 بہ آبِ دیدہ میگشت آتشِ خویش
 نمک خوردہ کبابے کردہ پروت
 بیاویں شعلہ خندانے کمن کن
 ترا نیز اندرین باشد تو ابلے
 کہ خلق از من خوش دمن درو بالم
 کہ من بر آتش اندازم کبابے
 ہمین است اندرین گفتارِ سالم

کہ در افشاء واقفوں رو در روز
 دلم رازیں طرف زنجیر در پائے
 کاہل ز آفتوا کُل زینہ کثافت
 ہمہ بندش بخونی گریہ خند نہ
 فراواں موم داندک انگین بہت
 کہ ضائع گشت روز و روزگارم
 سید روتر زمین بلنباشد
 کہ این طوطی مند آں بسلم نام
 کہ آنجا گم شود اندیشہ را پائے
 کہ زختم گاہ نرم و گاہ تند است
 بختا نے رضا ندہ کمالم
 کہ غیرے را زید ناز بر من
 کہ بگرفتم با طراپاں جانے
 علف در خانہ خوردم راہ در پیش

کجا شاید ز عقل دانش آموز
 تم را و ہرزائیں سو روفتہ جائے
 نگہ کن کیں کٹاکش ۔۔۔
 تے نکش در کشش دور شتہ بند نہ
 سخن گر خود ہمہ سبر مین است
 محلے شگفت ازین خرم بہارم
 چمن آلودہ دامن گل نباشد
 نگرتا چند ز افسوں یافتہ دام
 رسانیدم سخن را تا بہاں جائے
 نہ در ملک عرب تیزیم کند است
 چو از نعت نبی تا بہ جسمالم
 دری را خود دری شد باز بر من
 خدایم داد خود چندان معانے
 در مع آں سوندارم مایہ با خویش

۴۔ تے نکش در کشش سا سا سا ح صا = تے کا در کشش ع ایضا بون گریہ ب ۷۔ سبل نباشد
 ۸۔ با فتم دام سا سا ع ۱۰۔ نہ زختم ج ع ۱۱۔ یا بہ جسمالم سا سا ح ایضا بجائے یک ز صد نہ ہ کمالم
 ۱۳۔ چندانے معانے سا سا سا ع ۱۴۔ چند انم معانے سا سا ۱۵۔ مایہ خویش سا سا = مایہ با خویش سا
 ح ع = پایہ بر خویش ع = مایہ با خویش ح۔

ازیں سو روشن و زانوسے زنگار
 نہ دانا باشد آنکو ناشکیب است
 برآمد بر فلک نام شکر قسم
 نیابم زو بری جز شرمساری
 کہ پاکو باندم منہ دابر آتش
 بردونیت ز امید زمان بہر
 دوم نامی کہ گرد آسماں گیر
 غبارے واں کہ اس با دست آن خاک
 فرس ہم کور جولاں چوں تو اں کرد
 نہ سلطان دست من گیر نہ سالار
 چہ ہشتم خاکسارے باد درشت
 بہرنیک و بدم گفتار با دوست
 نگر دانہ بجز رو سیا ہم
 گلوبستہ درو تیں دفترے چند
 دل من ہم براں گسار ہی خویش
 گز بردا من رہے چہ بندم

ز دل سختی تنم آئینہ کردار
 بدیں بازی کہ طفلان را فریب است
 گرفتم خود گرفت آفاق حرفم
 چہ سو دم زیر چو گاہ رسنگاری
 چہ خوش گردم کنوں زیر نغمہ خوش
 دو مایہ حاصل شعراست در دہر
 یکے مالی کہ سلطان بخشد و میر
 ہشتم ہر دور راہ خطرناک
 ہم شیب و فراز و دیدہ پر گرد
 ۱۰ چو ایں لاشہ بچہ افتد جگہ نثار
 چو فردا از زمین بالا کسم پشت
 خداوندی کہ مارا کار با دوست
 بود واجب کہیں نقشس تباہم
 بزور و زخم با آتشیں بند
 ۱۵ درینا رہے بردانندہ در پیش
 چو من خود رازن یکو فکندم

۹- از امید ان بہر سہ سہ = امید امان بہر سہ سہ = ز امید داناں بہر ب ۸- ہشتم آن بردوستا ہشتم ہر دو جمع
 ۱۰- ہشتم ہر دو سہ جمع ۱۳- حرف تباہم ب۔

نذیم پے ہر جانب کہ راند م
 بے آبی چو گم شد اشتر مت
 پس از من مسہ کہ آید یا گر آید
 مرا ایں غول نفس دیو پند را
 کنوں زیں باد یہ تا کار و انم
 وے بائیمہ امید وارم
 ز صلح ناوقہ گریگ زد بفرنگ
 بزی کو راہ جت از پیش و از پس
 شدم تسلیم پس اود اند و پیش
 ۱۰ بد و فضل شد ایم کرد تسلیم
 خداوند ابوسے رہ نما ایم
 ہمہ کس حاجتے آرنہ در پیش

ز ہر امان و رہبہ دور ماند م
 بقرباں و اد پیش از تردیہ دست
 پے اندر پے رسد آنجا کہ شاید
 نکلند اندر خسریہاے بیار
 مگر کر گس رساند اشتر انم
 کہ غافل نیست رہبر از شمارم
 بر آرد ناقد خود صالح از تنگ
 حصائے راہ او چوب شاہاں پس
 کہ من ایں رہ نیارم رفتن از خویش
 ہم اوصدق ویم بخشد بہ تعلیم
 کہ با ایں رہ نما سوئے تو ایم
 چہ حاجت من کہ گویم حاجت خویش

نمی خواہم ز تو بخشی چو مسکر

تو خسرو را چہ می بخشی ہماں پس

۱۔ بازماند ساسچہ = نیز نام جب ۲۔ بقرباں و دست جب ۳۔ ہر جا کہ خواہد ب ۴۔ دیو کردار شد
 ۵۔ بزنے کوئی جہد = بزرگوار جہد ۶۔ شدم تسلیم پر اود اند و پیش ساسچہ = اب ۱۰۔ صدق ویم
 ساسچہ ۱۳۔ بخشش چو ہر کس ساسچہ = اب۔

تاریخ طبع مثنوی و ولرافی و خضر خاں از حافظ محمد سلیم صاحب پیر چو پوری

الاصلے آنکہ داری مایہ ذوق
 بہ میں این قصہ نفسِ کهن را
 بہ میں اندازِ سحرِ سامری صیت؟
 بہ میں تا خامہ خسرو چہ چیزت؟
 سوادِ او ز لالِ زندگانیست
 اگرچہ آن صوفی اندرِ کلیمست
 کلامش در بندِ عیشِ پیاسے
 چو طوطی بشکرِ افشائش مشهور
 ازاں مشہور در ایرانیانست
 بخواں این دفترِ افسانہ شوق
 بہ میں نیسنگی رنگِ سخن را
 بہ میں اعجازِ فنِ شاعری صیت؟
 کہ در مصرعہ سخن ہچوں عزیزت
 کہ آبِ خضر در ظلمتِ نہالیست
 ولیکن طورِ معنی را کلیمست
 فرو تر نهند از بامِ فلک پاسے
 بشرینی گرو برد از لبِ حور
 کہ خسرو طوطی ہندوستانست

مسلم نزد استادانِ نامیست
 چرا کہ در سخن عالی مقامست
 جو ابنِ گرچہ افزوں از حسابست
 ولے بعد از نظامی خسرو ماست
 کہ شاہِ مثنوی گویاں نظامیست
 جہانِ نظم را اندوے نظامست
 ہنوز آن غصہ اولاً جوابست
 کہ در ملکِ سخن مند بر آرہست
 بی تیغِ بندی خود شد جانگیر
 زبانش ملکِ معنی کرد تہنیر

زمینِ شعرِ رشکِ آسماں کرد
نوشت و داد دادِ خوشِ کلامی
نہ بتوانت چیزے برے افزو

باقسیم سخن سگڑ رواں کرد
جوابِ خمہ نظمِ نغمہ آمی
گر چوں پسہ بفتشِ دگر بود

کہ اہلِ قصہ در پیشِ نظر داشت
چنان اندر زمستان کے تواند
بجولانِ متاشاگرم مہمینہ
”شندہ کے بود مانند دودہ“
ز دیگر متوہبسا خوبتر شد
مے ہندی ست اندر جامِ شیراز
ز نظمِ خسروی پائندہ گفتند
خضر را خود زلالِ زندگانی
بعبرت میں کہ رمزِ عشق بازی ست

بطرزِ نوولے این قصہ بنگاشت
بہ پیشِ گل کہ بسبلِ نغمہ خواند
بہ پیشِ شمع پروانہ شود تیز
زیراں این مثلِ باشی شندہ
ازاں این نظمِ رازنگِ دگر شد
نوائیں شد مرا این افانہ راساز
دولرانی خضرخان زندہ گشتند
بداواں چشہ شیریں زبانی
پندار اینکہ افانہ طرازی ست

پے تاریخِ طبش گفت استلم
دولرانی و خضر آباد باہم